

ДО ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ

TO THE PROBLEM OF THE TRANSNATIONAL CORPORATIONS' INTERNATIONAL LEGAL PERSONALITY

Толстенко Ю.О.,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри міжнародного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Головко Є.О.,

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена висвітленню питання наявності міжнародної правосуб'єктності у транснаціональних корпораціях. Проаналізовано ряд наукових підходів до зазначеної проблематики. Автори акцентують на співвідношенні та взаємозв'язку поняття «суб'єкт міжнародного права» з наявністю правосуб'єктності у транснаціональних корпораціях.

Ключові слова: транснаціональна корпорація, міжнародна правосуб'єктність, суб'єкт міжнародного права, міжнародні права, міжнародні обов'язки.

Статья посвящена освещению вопроса наличия международной правосубъектности у транснациональных корпораций. Проанализирован ряд научных подходов к указанной проблематике. Авторы акцентируют внимание на соотношении и взаимосвязи понятия «субъект международного права» с наличием международной правосубъектности у транснациональных корпораций.

Ключевые слова: транснациональная корпорация, международная правосубъектность, субъект международного права, международные права, международные обязанности.

The article is devoted to the problem of the transnational corporations' international legal personality. Scientific approaches to this question are analyzed. Authors accentuate their attention at the ratio of the notion "subject of the international law" with the availability of the international legal personality at the transnational corporations.

Key words: transnational corporation, international legal personality, subject of the international law, international rights, international duties.

Постановка проблеми. Питання міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій (далі – ТНК) постало досить давно, але упродовж останніх десятиліть набуло більшої актуальності у зв'язку з активізацією глобалізаційних процесів та взаємопроникненням національних економічних систем. Транснаціональні корпорації, набувши істотної економічної потужності, дедалі активніше впливають на відносини на міжнародній арені, а їх діяльність частково регулюється нормами міжнародного «м'якого права». Так, зокрема, фіксуються істотні порушення прав людини з боку окремих транснаціональних корпорацій. Прикладами таких порушень є випадки використання дитячої праці, дискримінація певних груп працівників, яким не забезпечуються належні умови праці, скидання токсичних відходів тощо [1, с. 901]. Такій ситуації сприяє фактична відсутність норм, що б регламентували відповідальність транснаціональних корпорацій за такі порушення: внутрішнє право держав (особливо якщо йдеться про держави так званого «третього світу») досить часто неспроможне забезпечити ефективне притягнення транснаціональних корпорацій до відповідальності, а міжнародне право взагалі не містить норм, на підставі яких могла б наставати міжнародно-правова відповідальність ТНК [2, с. 180–181].

Таким чином, актуальною є проблема регулювання діяльності транснаціональних корпорацій нормами міжнародного права, а отже, і питання міжнародної правосуб'єктності ТНК.

Стан опрацювання. Транснаціональні корпорації в аспекті їх міжнародної правосуб'єктності стали об'єктом цілого ряду наукових досліджень. Внаслідок цього з'явилась значна кількість різноманітних концепцій, що пояснювали правову природу транснаціональних корпорацій.

Хрестоматійним можна вважати підхід до проблеми правосуб'єктності ТНК, розроблений відомим американським вченим-міжнародником, – професором Ф. Джессапом. Ф. Джессап розглядав питання правосуб'єктності транснаціональних корпорацій у рамках розробленої ним теорії транснаціонального права. Так, на його думку, «транснаціональне право необхідно розглядати як окрему систему права, суб'єктами якої й виступають транснаціональні корпорації». Особливість такої системи права полягає в тому, що вона існує самостійно як від національного, так і від міжнародного права, адже предметом його регулювання є суспільні відносини, що або взагалі ними не охоплюються, або ж охоплюються лише частково [3, с. 411].

Близьку за своїми базовими положеннями теорію сформував британський професор Б. Ченг, який у своїх роботах досліджував «міжнародне корпоративне право». На його думку, «корпоративне право підпорядковане міжнародному публічному праву, а його суб'єкти, відповідно, є суб'єктами міжнародного права» [3, с. 412].

Чимало вчених, які досліджували проблематику правосуб'єктності ТНК, дійшли висновку, що транснаціональних корпорацій як суб'єктів міжнародного публічного права на сьогодні не існує. При цьому на користь цієї позиції наводяться абсолютно різноманітні аргументи. Так, О.В. Тарасов пояснює відсутність міжнародної правосуб'єктності ТНК так: «Із точки зору права такі корпорації є сукупністю юридичних осіб, які функціонують на підставі норм внутрішнього права держави, на території якої вони знаходяться» [4, с. 14]. Т.М. Кулі, Т. Волкер зважають на те, що під суб'єктами міжнародного права «варто розуміти лише суверенні держави, з чого випливає неможливість визнання міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій» [5, с. 753]. Дж. Чарні, опонуючи такій нігілістичній позиції щодо міжнародної правосуб'єктності ТНК, виходить з існування у практиці міжнародних відносин випадків, коли транснаціональні корпорації брали участь у форумах щодо вирішення спорів у рамках міжнародних організацій [5, с. 763]. Незважаючи на інтенсивність дискусії, певного єдиного підходу з цього питання у науці міжнародного права вироблено не було.

Метою статті є подальше дослідження проблеми правосуб'єктності транснаціональних корпорацій через призму загального розуміння поняття «суб'єкт міжнародного права».

Виклад основного матеріалу. Під час дослідження питання міжнародної правосуб'єктності доцільно звернутись до розуміння суб'єкта міжнародного права як такого. Так, у науці міжнародного права існує два фундаментальних підходи щодо цього питання.

Перший підхід сягає корінням у радянську доктрину і визнає суб'єктами міжнародного права лише тих учасників міжнародного спілкування, що відповідають двом вимогам: (1) такий учасник має бути колективним утворенням та містити елементи організації; (2) такий учасник також має брати участь у розробленні та прийнятті міжнародно-правових норм.

Традиційно адептами такої концепції суб'єктами міжнародного публічного права визнаються держави, державоподібні утворення, міжнародні міжурядові організації та нації, що борються за самовизначення. Так, зокрема, І. Лукашук наголошує на тому, що обов'язковою ознакою суб'єкта міжнародного права є його здатність брати участь у створенні норм міжнародного права, а отже, спроби поширити статус суб'єкта міжнародного права на юридичних та фізичних осіб є безпідставними [6, с. 23].

Другим, натомість, ключовим критерієм, що має братись до уваги під час визначення міжнародної

правосуб'єктності, визнається здатність мати міжнародні права та обов'язки. У такому разі до кола суб'єктів міжнародного права належить не тільки держава, а й суб'єкти федерацій, автономії (в межах, визначених внутрішнім правом відповідної держави), міжнародні неурядові організації тощо. Так, наприклад, К. Бекашев у своїх роботах дотримується саме такої позиції [8, с. 100].

Існування наведених підходів не виключає виникнення у науці певних компромісних теорій щодо сутнісних ознак суб'єкта міжнародного права. Серед таких компромісів варто згадати позицію В.М. Шуршалова, який пропонував диференціювати поняття суб'єкта міжнародного права та учасника міжнародно-правових правовідносин, розуміючи під першими – суб'єктів, що беруть участь у створенні норм міжнародного права, а під другими – суб'єктів, наділених можливістю набувати міжнародні права та обов'язки [7].

З огляду на наведене, відповідь на питання щодо правосуб'єктності транснаціональних корпорацій (потенційно можливої чи реально наявної) значною мірою залежить від обраного підходу до поняття суб'єкта міжнародного права.

Цілком очевидно, що в розумінні першого, виробленого ще радянською доктриною підходу питання щодо можливості розгляду транснаціональних корпорацій як суб'єкта міжнародного публічного права навіть не може поставати, адже на сьогодні норми міжнародного права формуються узгодженою або особистою волею держав. Дійсно, в їх формуванні можуть брати участь й інші суб'єкти міжнародного права (міжнародні міжурядові держави, квазідержавні утворення тощо), але така їх діяльність також значною мірою зумовлена виявленням волі держав як основних суб'єктів міжнародного публічного права. Окрім того, неодмінною ознакою міжнародно-правових норм, що дає змогу відмежовувати їх від узвичаєнь та юридично необов'язкових «домовленостей», є можливість застосування заходів примусу задля забезпечення їх виконання. У свою чергу, такий примус може бути застосовано або державою, або міжнародною організацією, якій передані відповідні повноваження саме її державами-членами.

Отже, для допущення ТНК до участі у міжнародному нормотворенні в будь-якому разі необхідна відповідна воля її материнської держави. Визнання міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій призведе до появи у ТНК нових важелів впливу на держави. Отже, це суперечить інтересам держав, зачіпає їх суверенітет в аспекті верховенства державної влади на відповідній території.

На відміну від першого з наведених підходів, другий не виключає саму можливість правосуб'єктності ТНК. Водночас на сьогодні міжнародне публічне право не містить норм, що встановлювали б міжнародні права та обов'язки транснаціональних корпорацій. Отже, відсутні підстави для їх визнання як суб'єкта міжнародного права як у вузькому, так і у широкому розумінні. Втім, це не означає, що в майбутньому такі норми не можуть виникнути в результаті узгодження

воль наявних суб'єктів міжнародного права, наділений здатністю брати участь у процесі створення міжнародно-правових норм. Крім того, практиці вже відомі спроби надання ТНК певних міжнародних прав та обов'язків. Так, на початку 1980-х років у рамках ООН було створено Проект кодексу поведінки ТНК, в якому визначались ключові принципи їх діяльності. Ряд держав (переважно «третього світу») наполягали на прийнятті цього кодексу як міжнародного багатостороннього договору, обов'язкового для ТНК. Очевидно, що внаслідок укладення такого договору транснаціональні корпорації цілком можна б було вважати суб'єктами міжнародного права у широкому розумінні цього поняття.

Втім, на цьому етапі розвитку міжнародного публічного права необхідно погодитись із позицією, висловленою Л. Лунцом, який наголошував на тому, що ТНК «не можуть бути суб'єктами права, бо виступають як сукупність формально самостійних юридичних осіб, створених відповідно до законодавства різних держав світу» [9, с. 65] Таким чином, із точки зору науковця, транснаціональних корпорацій не існує, а за

їх дії відповідає держава, на території якої зареєстрована ТНК. Така позиція підтверджується і практикою Міжнародного суду ООН. Так, зокрема, у справах про Англо-іранську нафтову компанію (The Anglo-Iranian Oil Co. Case) (Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії проти Ірану), компанію «Інтерхандель» (The Interhandel Case) (Швейцарія проти США), компанію «Барселона трекшн лайт енд пауерлімітед» (The Barcelona Traction, Light and Power Company Limited Case) (Бельгія проти Іспанії) захист інтересів ТНК здійснювався опосередковано, через право дипломатичного захисту державами своїх громадян, що свідчить про невизнання Судом правосуб'єктності ТНК [10, с. 136–146].

Висновки. Питання правосуб'єктності на сьогодні залишається актуальним для наукової дискусії, коріння якої значною мірою сягає у дискусію щодо поняття «суб'єкт міжнародного права» взагалі. Втім, на нинішньому етапі розвитку міжнародного публічного права, на нашу думку, стверджувати про наявність правосуб'єктності транснаціональних корпорацій немає жодних підстав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Weissbrodt D., Kruger M. Norms on the responsibilities of transnational corporations and other business enterprises with regard to human rights. *American Journal of International Law*. 2003. № 97. P. 901–922. URL: http://scholarship.law.umn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1247&context=faculty_articles.
2. Натаспов С.Л. Ответственность транснациональных корпораций за нарушение международного права прав человека. *Бизнес в законе*. 2008. № 3. С. 181–184. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/otvetstvennost-transnatsionalnyh-korporatsiy-za-narushenie-mezhdunarodnogo-prava-prav-cheloveka>.
3. Делінський О.А. Міжнародна правосуб'єктність транснаціональних корпорацій: специфіка та перспективи. *Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20–21 квітня 2012 р.)*. Т. 1 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В.М. Дрьомін. Одеса: Фенікс, 2012. С. 410–412.
4. Тарасов О.В. Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві : автореф. дис. ... докт. юр. наук: спец. 12.00.11 «міжнародне право». Харків: НЮУ імені Я. Мудрого, 2015. 43 с.
5. Jonathan I.C. Transnational corporations and developing public international law. *Duke law journal*. URL: <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://scholar.google.com.ua/&httpsredir=1&article=2848&context=dlj>.
6. Лукашук И.И. *Международное право. Общая часть: учеб. для студентов юрид. фак. и вузов*. Москва: Волтерс Клувер, 2005. 432 с.
7. Тарасов О.В. Международная правосубъектность человека в российской и украинской юридической литературе конца XX – начала XXI веков. *Современное право*. 2013. № 11. С. 131–136.
8. Бекашев К.А. *Международное публичное право*. Москва, 2003. 640 с.
9. Тарасова Л.Н. К дискуссии о правомерности признания за транснациональными корпорациями международной правосубъектности. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 114. Ч. 1. С. 61–68.
10. Кметик Х.В. *Практика міжнародного права у становленні правового регулювання діяльності транснаціональних корпорацій*. Вісник Академії адвокатури України. 2009. № 3. С. 136–143.